

Daniel URSPRUNG, *Țara Românească: regiune istorică, concept spațial și cultură memorială / Valachie : région historique, concept spatial et culture mémoriale / Wallachia: Historical Region, Spatial Concept and Memorial Culture*, p. 9-38

În istoriografia recentă despre Europa de Est, conceptul mezo-regiunilor transnaționale este folosit pentru a desemna o categorie analitică. Aceste regiuni sunt construite printr-o serie de caracteristici comune, chiar dacă nu au format niciodată o unitate politică, administrativă sau teritorială. Astfel de concepte aparțin domeniului percepție și narațiunii, și nu domeniului evenimentelor istorice. De obicei, ele nu apar ca atare în izvoare istorice, ci sunt categorii construite ulterior, menite de a clasifica și structura geografic obiectul de studiu. Regiunile istorice pot fi ancorate în percepția contemporană a istoricilor. Astfel de regiuni „empirice” pot fi întâlnite în izvoare și se bazează pe nevoia practică de orientare și ordine. Într-o taxonomie a tipurilor-ideale, pot fi identificate trei modele: administrativ-politic, cultural-generator de sens și geografic-descriptiv. În cazul Țării Românești, percepția spațială și culturală a rămas subordonată celei politice, ea prezentându-se ca un caz de regiune istorică slab conturată, care nu a generat o conștiință regională puternică.

*

In der jüngeren Historiographie zum östlichen Europa hat das Konzept transnationaler Meso-Regionen als analytische Kategorie Verbreitung gefunden. Konstituiert werden sie durch eine Reihe von übereinstimmenden Gemeinsamkeiten, auch wenn sie nie als politische, administrative oder territoriale Einheit existiert haben. Als Analyse-kategorien gehören solche Regionen der Ebene der Betrachtung, der historischen Erzählung, an, nicht der Ebene des historischen Geschehens: sie sind in der Regel in den historischen Quellen nicht greifbar, sondern nachträglich konstruierte Kategorien, die helfen sollen, einen Gegenstand geographisch einzuordnen und zu strukturieren. Historische Regionen können aber auch in der zeitgenössischen Wahrnehmung historischer Akteure verankert sein. Solche in den Quellen anzutreffenden „empirischen“ Regionen entspringen dem praktischen Bedürfnis nach Orientierung und Ordnung. Idealtypisch zu unterscheiden sind dabei drei Arten: administrativ-politisch, kulturell-sinnstiftend und geographisch-beschreibend. Im Falle der Walachei ist die kulturelle Raumwahrnehmung der politischen untergeordnet geblieben. Die Walachei stellt daher einen Fall einer historischen Region dar, die relativ schwach konturiert ist und zu der sich kein starkes Regionalbewusstsein herausgebildet hat.

Maria Magdalena SZÉKELY, *A fi un domn bun în țările române / Être un bon prince dans les Pays Roumains / To Be a 'Good Ruler' in Wallachia and Moldavia*, p. 39-65

Cronicile moldovenești din secolul al XVII-lea – Letopisețul Țării Moldovei până la Aron vodă (Cronica Moldovei până la voievodul Aron), atribuită lui Grigore Ureche, precum și cea *de după voievodul Aron*, opera lui Miron Costin – conțin descrierea caracterelor, defectelor și calităților anumitor domni ai Moldovei și, în mod excepțional, portretul unui voievod al Țării Românești. Pentru personajele caracterizate, cronicarii au reținut fie trăsături exclusiv pozitive sau negative, fie ambele. Citirea în paralel a cronicilor și a *învățăturilor domnului Țării Românești Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* – prima operă parenetică a literaturii române, scrisă cu un secol mai devreme – dovedește că între portretele princiare ale cronicilor și recomandările pentru o bună guvernare a operei parenetice există multe asemănări. Pietatea, calitățile militare, dorința de pace, abilitățile organizatorice, capacitatea de a face dreptate într-o manieră echitabilă și virtuțile personale sunt trăsături comune, care se regăsesc atât în portretul ideal promovat în *Învățături*, cât și în portretele individuale din cronică. Din exemplele citate de autoarea prezentului studiu reiese că și în cazul cronicarilor moldoveni se poate vorbi de folosirea unui model de bun principe (*princeps bonus*), construit în jurul unor virtuți comune întregii Europe creștine: *pietas*, *pax*, *ordo* și *iustitia*. La aceste patru virtuți cardinale s-au adăugat, în funcție de personalitatea monarhului și de circumstanțele istorice – puterea, curajul, fermitatea, clemența, milostenia, cumpătarea și înțelepciunea.

Cronica atribuită lui Grigore Ureche conține șase paragrafe cu „învățăături” și „muștrări”, care întrerup succesiunea cronologică a evenimentelor. Conținutul lor se concentrează asupra acțiunilor întreprinse de un rege al Poloniei sau de principii și boieri moldoveni, cu alte cuvinte oameni din sfera puterii, implicați direct în actul de guvernare. Termenii „învățătură” și „muștrare” în limba română veche acopereau direcțiile în jurul cărora *era compusă o scriere de tip Fürstenspiegel*. Ca și *Învățăturile lui Neagoe Basarab*, fragmentele de reflecție filosofico-politică din *Cronica Moldovei până la voievodul Aron* sunt sfaturi și avertismente cu privire la guvernarea țării, care îndeplineau o funcție formativă, având drept scop îndeplinirea corespunzătoare a misiunii pe care Dumnezeu a încredințat-o suveranilor.

O cronică „de la întemeierea țării” – precum *Cronica Moldovei până la voievodul Aron* – nu a fost doar o colecție de informații despre evenimentele trecute, ci, mai ales, o sursă de legitimitate și, în același timp, o scriere cu o funcție moralizatoare, menită să-i educe pe cei aleși să guverneze țara și să-și susțină pe baza unor fundamente istorice ideologia lor politică. Autoarea consideră că beneficiarii modelelor și anti-modelelor de principii regăsiți în cronici, dar și ai paragrafelor de „învățăături” și „muștrări” trebuie să fi fost domnul moldovean Vasile Lupu (ale cărui eforturi de a-și găsi un loc în succesiunea foștilor domnitori și de a crea o monarhie ereditară sunt bine cunoscute) și succesorii săi.

*

Les chroniques moldaves du XVIIe siècle – *Letopisețul Țării Moldovei până la Aron vodă (La Chronique de Moldavie jusqu'à Aron voïvode)*, attribué à Grégoire Ureche, ainsi que celle d'*après Aron voïvode*, œuvre de Miron Costin – contiennent la description des caractères, des défauts et des qualités de certains princes de Moldavie et, exceptionnellement, le portrait d'un prince de Valachie. Pour les personnages caractérisés, les chroniqueurs ont retenu soit exclusivement des traits positifs, soit négatifs, soit les deux. La lecture en parallèle des chroniques et des *Enseignements du prince de Valachie Neagoe Basarab à son fils Théodose* – la première œuvre parénétiqque de la littérature roumaine, rédigée un siècle auparavant – prouve qu'entre les portraits princiers des chroniques et les recommandations pour un bon gouvernement de l'œuvre parénétiqque il y a bien de similitudes. La piété, les qualités militaires, le désir de paix, les aptitudes d'organisateur, la capacité de rendre justice de manière équitable et les vertus personnelles sont des traits communs tant au portrait idéal promu dans les *Enseignements* qu'aux portraits individuels des chroniques. Les exemples cités par l'auteur de la présente étude il en résulte que les chroniqueurs moldaves aient utilisés un modèle de bon prince (*princeps bonus*), construit autour de quelques vertus communes pour toute l'Europe chrétienne : *pietas, pax, ordo et iustitia*. À ces quatre vertus cardinales s'ajoutaient, en fonction de la personnalité du monarque et des circonstances historiques – la force, le courage, la fermeté, la clémence, la miséricorde, la tempérance et la sagesse.

La chronique attribuée à Grégoire Ureche contient six paragraphes avec „enseignements” et „réprimandes”, qui brisent la suite chronologique des événements. Leur contenu se concentre autour des gestes faits par un roi de Pologne ou par des princes et des boyards moldaves, autrement dit des personnes de la sphère du pouvoir, directement impliquées dans l'acte de gouvernement. Les termes „enseignement” et „réprimande” en roumain ancien couvraient les directions autour desquelles était composé un écrit du type *Fürstenspiegel*. De même que *Les Enseignements de Neagoe Basarab*, les fragments de réflexion philosophico-politique de la *Chronique de Moldavie jusqu'à Aron voïvode* sont des conseils et des avertissements concernant le gouvernement du pays, qui remplissent une fonction formatrice, visant le bon accomplissement de la mission que Dieu avait confiée aux souverains.

Une chronique „depuis la fondation du pays” – comme la *Chronique de Moldavie jusqu'à Aron voïvode* – était non seulement une collection d'informations portant sur des événements passés mais surtout une source de légitimité et en même temps un écrit à fonction moralisatrice, destinée à éduquer ceux élus pour gouverner le pays et soutenir sur des fondements historiques leur idéologie politique. L'auteur croit que bénéficiaires des modèles et des anti-modèles de princes qui se trouvent dans la chronique, mais également des paragraphes d'„enseignements” et de „réprimandes” dût être le prince moldave Basile Lupu (dont les efforts de trouver une place dans la succession des anciens souverains et de créer une monarchie héréditaire sont bien connus) et ses successeurs.

Matei CAZACU, Voievozi „patrioți” și boieri „trădători” în istoria țărilor române / Voïvodes „patriotes” et boyards „traitres” dans l’histoire médiévale roumaine / ‘Patriotic’ Rulers and ‘Treasonous’ Noblemen throughout the History of Wallachia and Moldavia, p. 67-110

Sistemul de guvernare al țărilor române – monarhia ereditar-electivă – este definit prin strânsa colaborare dintre voievozii dinastiilor conducătoare (Basarab și Bogdan) și consiliul domnesc format din marii boieri („puternici”, *potentes*), noțiune opusă „săracilor” (*sirah, siromah*). În secolul al XV-lea, Biserica Ortodoxă a introdus practica ungerii cu sfântul mir la încoronarea domnului care a devenit astfel „alesul lui Dumnezeu”, iar cei puternici au fost înlocuiți, în consiliul domnesc, de demnitari aulici. Acest proces în general european nu a fost lipsit de ciocniri și conflicte care s-au finalizat prin exilul sau execuția adversarilor, etichetați drept „trădători”, sau prin detronarea și chiar asasinarea domnului, considerat la rândul său „tiran”.

Unul dintre cele mai interesante cazuri este atitudinea ambelor părți față de pericolele externe – invazia țării de către Ungaria, suverana Țării Românești încă din secolul al XIV-lea, sau Imperiul Otoman care impusese plata tributului (*kharatch*) încă din jurul anului 1420. Conflictul din 1462, născut din refuzul lui Vlad Țepeș Dracula de a plăti tribut lui Mehmed al II-lea, a dus la confruntarea între domn și boieri care, odată ce armata otomană a părăsit țara, l-au abandonat pe Vlad și l-au ales ca domn în majoritate pe Radu cel Frumos, susținut de otomani. Departe de a constitui o trădare, această alegere a fost motivată de marile pierderi umane (uciși sau înrobiți) și ale efectivelor de animale, pe de o parte, și de refuzul regelui Mathias Corvin al Ungariei de a interveni militar în numele fostului său vasal, pe de altă parte. Mai mult, Vlad domnise timp de șase ani cu un pumn de fier și s-a străduit să distrugă și să ruineze vechea aristocrație, înlocuind-o cu oameni noi cărora le-a oferit, contrar cutumei, bunurile confiscate de la „trădători” și familiile lor care au suferit aceeași soartă ca și cei vinovați.

Alegerea acestei opțiuni de către boieri a pornit de la o realitate care nu a fost luată în considerare de istoriografia stalinistă a școlii lui Mihai Roller care îi considera, urmând exemplul istoriografiei sovietice și chiar istoria URSS, pe boieri ca fiind trădători prin naștere, capabili de trădare *pasivă* sau *activă* împotriva unor principii patrioți, precum Ivan cel Groaznic sau Petru cel Mare.

Averea domnilor, care nu dispuneau de un domeniu funciar, consta în fapt din vistieria publică confundată adeseori cu cea a domnului, și era constituită din lichidități (aur, argint, pietre prețioase, haine de ceremonie și obiecte din metale prețioase), din veniturile vămile, sării și taxelor, a fost analizată de Petre P. Panaitescu. În schimb, averile boierilor proveneau din valorificarea domeniilor lor funciare și includeau satele și locuitorii lor, turme mari de vite destinate comercializării, pradă ușoară pentru otomanii care le devastau la fiecare invazie, luând prizonieri și distrugând gospodăriile. În cazuri extreme, domnii aveau întotdeauna posibilitatea de a alege să se refugieze în străinătate cu toată averea lor (ceea ce au făcut în mod repetat), în timp ce boierii se vedeau săraciți și în incapacitate de a se apăra. De unde și opțiunea lor de a negocia cu Mehmed al II-lea reluarea plății tributului ca o condiție de pace. În acest sens, ei au avut acordul majorității populației, care, de asemenea, suporta greul invaziilor străine.

În cazul lui Vlad Țepeș, decizia lui Mathias Corvin de a-l aresta nu a făcut decât să accelereze procesul. Arestarea domnului de către oamenii regelui a provocat tulburări în armata valahă pe care a condus-o, tulburări și rezistență armată considerate de istoricii staliști, în special Barbu T. Cămpina – ca o „revoltă” împotriva prințului.

*

Le système de gouvernement des pays roumains – monarchie héréditaire-élective – est défini par la collaboration étroite entre les voïévodes des dynasties régnantes (Basarab et Bogdan) et le conseil princier formé par les grands boyards (les « puissants », *potentes*), notion opposée aux « pauvres » (*sirah, siromah*). Au cours du XVe siècle, l’Eglise orthodoxe introduit la pratique de l’onction avec le saint myron lors du couronnement du prince qui devient de la sorte « l’ élu de Dieu », et les puissants sont remplacés, dans le conseil princier, par des dignitaires auliques. Ce processus généralement européen ne s’est pas fait sans heurts et conflits qui finissent par l’exil ou l’exécution des opposants catalogués de « traîtres », ou bien par la déposition et même l’assassinat du prince considéré « tyran ».

Un des plus intéressants cas d’espèce est l’attitude des uns et des autres face aux dangers externes – l’invasion du pays par la Hongrie, souveraine de la Valachie depuis le XIVe siècle, ou l’Empire ottoman qui lui impose le paiement d’un tribut (*kharatch*) depuis environ 1420. Le conflit de 1462, né du refus de Vlad Țepeș Dracula de payer le tribut à Mehmed II, voit l’affrontement entre le prince et les boyards qui, une fois l’armée ottomane sortie du pays, abandonnent Vlad et choisissent en

majorité Radu le Bel soutenu par les Turcs. Loin de constituer une trahison, ce choix était motivé par les grandes pertes en hommes (tués ou pris en esclavage) et en bétail, d'une part, et par le refus du roi Mathias Corvin de Hongrie d'intervenir militairement en faveur de son ancien vassal, d'autre part. Par ailleurs, Vlad avait régné pendant six ans d'une main de fer et s'était efforcé de détruire et de ruiner l'ancienne aristocratie en la remplaçant par des hommes nouveaux auxquels il distribuait, contrairement à la coutume, les biens confisqués aux « traîtres » et à leurs familles qui subissaient le même sort que le coupable.

Le choix de cette option par les boyards découlait d'une réalité qui n'a pas été prise en compte par l'historiographie stalinienne de l'école de Mihai Roller laquelle considérait, suivant l'exemple de l'historiographie soviétique et l'histoire même de l'URSS, les boyards des traîtres de par leur naissance, coupables de trahison *passive* ou *active* à l'encontre des princes patriotes comme Ivan le Terrible ou Pierre le Grand.

La fortune des princes, qui ne disposaient pas de domaine foncier, constituée en fait par le trésor public confondu avec celui du prince, était composée de liquidités (or, argent, pierres précieuses, vêtements d'apparat et objets en métal précieux) provenant des revenus des douanes, des salines et des impôts, a été étudiée par Petre P. Panaitescu. Par opposition, la fortune des boyards provenait de leurs domaines fonciers et comprenait les villages et leurs habitants, les grands troupeaux de bétail destiné à la vente, proies faciles pour les Ottomans qui les dévastaient à chaque invasion en prenant des captifs et détruisant leurs demeures. Dans les cas extrêmes, les princes avaient toujours le choix de se réfugier à l'étranger avec toute leur fortune (ce qu'ils ont fait à maintes reprises), tandis que les boyards se voyaient appauvris et dans l'incapacité de se défendre. D'où leur option de négocier avec Mehmed II la reprise du paiement du tribut comme condition de la paix. Ce faisant, ils avaient l'accord de la majorité de la population qui faisait elle aussi les frais des invasions étrangères.

Dans le cas précis de Vlad l'Empaleur, la décision de Mathias Corvin de l'arrêter n'a fait qu'accélérer le processus. L'arrestation du prince par les hommes du roi a produit des remous dans l'armée valaque qu'il conduisait, remous et résistance armée considérée par les historiens staliniens, notamment Barbu T. Câmpina – comme une « révolte » contre le prince.

Ștefan S. GOROVEI, „Voievozii” de la Voroneț sau despre (ne)înțelegerea izvoarelor istorice Les „voivodes” de Voroneț. Sur la (mé)compréhension des sources historiques / The Voroneț ‘Voievodes’ or about the (Mis)Understanding of Historical Sources, p. 111-124

În 2004, istoria medievală a principatului Moldovei a fost "îmbogățită" cu mai mulți domni sau voievozi care ar fi domnit înainte de 1400, adică între Bogdan I (1363-1367), întemeietorul dinastiei, și Alexandru cel Bun (1400-1432). Dacă până atunci aveam șase prinți domnitori, începând din acel moment existau **unsprezece** - aproape dublu! Cele cinci figuri noi au ieșit la iveală din paginile unui manuscris din secolul al XVIII-lea, opera unui ilustru om de litere și teolog, arhimandritul Vartolomei Mazereanu. Urmând sugestia Mitropolitului Iacob I de la Putna (*Putneanul*), a luat inițiativa de a pune în ordine arhivele câtorva mănăstiri moldovenești, întocmind *condici* (sau *catastife*) pentru documente, pe care le-a tradus din slavonă și le-a rezumat în aceste registre. În același timp, a refăcut vechile necrologuri (*pomelnice*) ale acestor mănăstiri, o operațiune care, în opinia sa, ar fi trebuit să presupună nu numai traducerea din slavonă, dar și un alt aranjament al numelor înscrise de-a lungul secolelor și chiar modificarea numelor care erau neobișnuite, astfel încât ele să corespundă cu cele ale Sinaxarului Bisericii Ortodoxe Ruse. Este de la sine înțeles că arhimandritul nu a avut ambiția de a face o lucrare științifică sau chiar o ediție critică a acestor pomelnice. Cu toate acestea, de-a lungul secolelor, mulți creștini și-au înscris numele în aceste necrologuri fără a respecta vreo regulă – între rânduri, printre alte nume, fără a respecta rubricile (cele ale domnilor, ierarhilor, boierilor mari, călugărilor etc.) stabilit de inițiatorul necrologului – adică acolo unde a existat un loc liber. Transcrierea *tale quale* a tuturor acestor nume, fără a delimita textul original de adăugirile ulterioare – care, fără nici o rea intenție, au modificat totuși profund însemnările inițiale – au avut ca rezultat un amestec lipsit de orice valoare istorică sau genealogică. Trebuie să acceptăm natura dinamică a pomelnicului, care, în virtutea scopului său, permite utilizatorilor să facă completări fără a respecta locul, chiar dacă aceste mai sus-amintite adăugiri nu se potrivesc contextului, al cărui sens îl pot schimba în esență.

Acesta este și cazul pomelnicului refăcut de arhimandritul Mazereanu, al cărui text original a fost conceput în 1488, atunci când domnul Moldovei, Ștefan cel Mare (1457-1504) a transformat ctitoria privată a Voronețului într-una domnească, el însuși devenind nou *ktitor*. Originalul slavon nu mai există, astfel încât orice discuție trebuie să se raporteze la traducerea din 1775. Cele cinci personaje care par să „completeze” lista domnitorilor moldoveni din secolul al XIV-lea poartă nume care niciodată nu au fost folosite în posteritatea lui Bogdan I: **Dobroslav, Șandre, Gheorghii, Micul și Săpot**. Pentru a explica prezența lor în capitolul rezervat domnilor Moldovei, trebuie acceptată existența lor reală ca membri ai dinastiei și prinților domnitor. Autorul respinge o altfel de ipoteză lipsită de orice fundament documentar și logic. De asemenea, este necesar să fie respinsă și o altă posibilă explicație, sugerată de teoria – dragă unor istorici români – a „domniilor paralele” sau a persistenței „voievozilor locali” (la Voroneț, în acest caz) după întemeierea statului și ale căror nume ar fi înscrise într-un pomelnic. Nu există niciun motiv pentru a valida o astfel de teorie, pentru că ar fi de neînțeles de ce un domn al Moldovei (*i.e.* Ștefan cel Mare) ar fi acceptat introducerea unor astfel de competitori sau uzurpatori ai dinastiei sale în pomelnicul ctitoriei sale, obligându-i, în acest fel, pe călugări să se roage pentru sufletele lor. Mai mult, trebuie remarcat faptul că însuși arhimandritul Mazereanu nu a folosit această „descoperire” în propria sa operă de istorie a Moldovei.

Valoarea și importanța vechilor pomelnice pentru istorie și genealogie sunt unanim recunoscute de către specialiști, uneori cu informații unice și de o importanță deosebită (de exemplu, liste de boieri căzuți); dar pentru a pune aceste surse în slujba studiilor istorice și genealogice este mai întâi necesar să le supunem unei examinări critice pentru a stabili fiabilitatea informațiilor în raport cu coordonatele cronologice ale documentului de acest tip, tradus sau copiat la câteva secole după nașterea sa. În acest caz, manuscrisul din 1775 este, fără îndoială, un document autentic, dar informațiile sale trebuie să trezească reticența cercetătorului care cunoaște evoluția obișnuită a pomelnicelor. Însă, fără cel mai mic spirit critic și fără a lua în considerare personalitatea autorului-traducător și a întregii sale opere, nici specificul sursei avute în vedere, nu ne putem baza pe o astfel de sursă pentru a construi teorii istorice „revoluționare”.

*

En 2004, l’histoire médiévale de la principauté de Moldavie s’est „enrichie” de plusieurs princes ou voïvodes qui auraient régné avant 1400, c’est-à-dire entre Bogdan Ier (1363–1367), le fondateur de la dynastie, et Alexandre le Bon (1400–1432). Là où jusqu’alors il y avait six princes régnants, on comptait maintenant **onze** – presque le double ! Les cinq nouveaux personnages avaient surgi des pages d’un manuscrit du XVIIIe siècle, œuvre d’un illustre homme de lettres et théologien, l’archimandrite Vartolomei Mazereanu. Suivant la suggestion du métropolite Iacob Ier de Putna (*Putneanul*), il avait pris l’initiative de mettre en ordre les archives de quelques monastères moldaves, en rédigeant des cartulaires (*condici* ou *catasife*) pour les documents, qu’il a traduits du slavon et a résumés dans ces registres. En même temps, il a refait les anciens obituaires (*pomelnice*) de ces monastères, opération qui, à son avis, devait supposer non seulement la traduction du slavon, mais aussi un autre arrangement des noms inscrits au cours des siècles et même la transformation des noms devenus inusuels pour les faire correspondre à ceux des Synaxaires de l’Église Orthodoxe Russe. Il va sans dire que l’archimandrite n’avait pas l’ambition de faire une œuvre scientifique, voire une édition critique de ces obituaires. Or, à travers les siècles, de très nombreux chrétiens avaient inscrit leurs noms dans ces obituaires sans observer aucune règle – entre les lignes, parmi les autres noms, dans n’importe quel chapitre (celui des princes, celui des hiérarques, des grands boyards, des moines etc.) établi par l’auteur de l’obituaire – c’est-à-dire, où il y avait une place libre. La transcription *tale quale* de tous ces noms, sans délimiter le texte primitif des additions ultérieures – qui, sans aucune mauvaise intention, ont quand même altéré profondément les inscriptions initiales – eut pour résultat un mélange dépourvu de toute valeur historique ou généalogique. Il faut accepter le caractère dynamique de l’obituaire, qui, en vertu de son but, permet aux utilisateurs de faire des additions sans tenir compte de place, même si lesdites additions ne s’accordent pas au contexte, dont elles peuvent changer essentiellement le sens.

C’est le cas de l’obituaire refait par l’archimandrite Mazereanu, dont le texte primitif fut conçu en 1488, lorsque le prince de Moldavie, Etienne le Grand (1457–1504) transforma la fondation privée de Voroneț en fondation princière et lui-même devint le nouveau *ktitor*. L’original slavon n’existe plus, donc toute discussion doit se rapporter à la traduction de 1775. Les cinq personnages qui semblent „compléter” la liste des princes moldaves du XIVe siècle portent des noms jamais utilisés dans la postérité de Bogdan Ier: **Dobroslav, Șandre, Gheorghii, Micul et Săpot**. Pour expliquer leur présence

dans le chapitre réservé aux princes de Moldavie, on a accepté leur existence réelle en tant que membres de la dynastie et princes régnants. L'auteur rejette une telle hypothèse dépourvue de toute fondation documentaire et logique. Il faut également rejeter une autre possible explication, suggérée par la théorie – chère à certains historiens roumains – des „règnes parallèles” ou la persistance des „voïvodes locaux” (à Voroneț, dans ce cas) après la fondation de l'État et dont les noms seraient inscrits dans un obituaire. Il n'y a aucune raison pour valider une telle théorie, car il serait incompréhensible qu'un prince de Moldavie (*i. e.* Etienne le Grand) accepte l'introduction de tels compétiteurs ou usurpateurs de sa dynastie dans l'obituaire de sa fondation, en obligeant, de cette manière, les moines de prier pour leurs âmes. D'ailleurs, il faut observer que l'archimandrite Mazereanu lui-même n'a pas utilisé cette „découverte” dans sa propre œuvre d'histoire moldave.

La valeur et l'importance des anciens obituaires pour l'histoire et pour la généalogie sont unanimement reconnues par les spécialistes, on y trouve parfois des informations uniques et d'une portée spéciale (par exemple, les listes des boyards tombés sur le champ de bataille); mais pour mettre ces sources au service des études historiques et généalogiques il faut les soumettre d'abord à un examen critique afin d'établir la fiabilité des informations par rapport au coordonnées chronologiques du document de ce type, traduit ou copié quelques siècles après sa naissance. Dans le cas discuté, le manuscrit de 1775 est, sans doute, un document authentique, mais ses informations doivent susciter la réticence du chercheur qui connaît l'évolution habituelle des obituaires. Sans le moindre esprit critique et sans tenir compte ni de la personnalité de l'auteur-traducteur et de l'ensemble de son œuvre, ni de la spécificité de la source envisagée, on ne peut pas se fier à une telle source pour construire des théories historiques „révolutionnaires”.

Emőke Rita SZILÁGYI, Levente NAGY, *Câteva date noi despre genealogia familiilor Olahus, Hunyadi și Dracula (Vlad Țepeș)/ Nouvelles données sur la généalogie des familles Olahus, Hunyadi et Dracula (Vlad l'Empaleur)/ New Insights on the Genealogy of the Families Olahus, Hunyadi and Dracula (Vlad the Impaler), p. 125-164*

În acest studiu, pe baza documentelor descoperite recent în arhivele Arhiepiscopiei de Esztergom, precum și în arhivele familiei Olahus, autori aduc în prim plan noi date referitoare la genealogia, adeseori incorectă și obscură, a familiei Olahus, precum și a familiilor Hunyadi și Dracula. Acestea sunt: 1. scrisoarea lui Oláh István (Stoian Olah) către fiul său Nicolaus Olahus: Orăștie (Szászváros, Broos), 22 aprilie 1520; 2. scrisoarea lui Ladislau Dracula către Nicolaus Olahus: Praga, 11 decembrie 1543; 3. *Genealogia Nicolai Olahi*: o genealogie a familiei Olahus cu îndreptări autografe ale lui Nicolaus Olahus. Genealogia a fost compilată înainte de 7 mai 1553, iar corecturile au fost făcute după această dată; 4. *Genealogia R. D. Nicolai Olahi Archiepiscopus Strigoniensis etc., ex relatione Petri Olah, vaivode Transalpinen[is]*, întocmită după 7 mai 1553 de secretarul lui Olahus, Liszthy János (†1578). Sursele noastre oferă dovezi fiabile pentru existența Marinei Hunyadi și a jupanului Manzila. Lista posesiunilor Marinei din Țara Românească (lista se găsește în documentul numărul 4) are o valoare deosebită pentru cercetările viitoare.

*

Dans la présente étude basée sur des documents récemment découverts dans les archives de l'archevêché d'Esztergom, ainsi que dans les archives de la famille Olahus, nous voulons apporter de nouvelles données qui éclairent les lieux obscurs de la généalogie de la famille Olahus, ainsi que des familles Hunyadi, et Dracula. Il s'agit des documents suivants : 1. la lettre d'Oláh István (Stoian Olah) à son fils Nicolaus Olahus: Orăștie (Szászváros, Broos), le 22 avril 1520; 2. la lettre de Ladislaus Dracula à Nicolaus Olahus: Prague, le 11 décembre 1543; 3. *Genealogia Nicolai Olahi*: une généalogie de la famille Olahus avec des corrections autographes faites par Nicolaus Olahus. La généalogie a été compilée avant le 7 mai 1553 et les corrections autographes d'Olahus ont été faites après cette date; 4. *Genealogia R. D. Nicolai Olahi Archiepiscopus Strigoniensis etc., ex relatione Petri Olah, vaivode Transalpinen[is]*, rédigé après le 7 mai 1553 par le secrétaire d'Olahus, Liszthy János (†1578). Nos sources fournissent des preuves fiables de l'existence de Marina Hunyadi et de Manzila. La liste des possessions en Valachie de Marina (la liste se trouve dans le document numéro 4) a une valeur particulière pour les futures recherches.

Dana CACIUR, *Purtătorii de scrisori. Agenții corespondenței dintre doamna Ecaterina Salvaresso și Maria Valarga Adorno / Les messagères des lettres. Les agents de la correspondance entre la princesse Catherine Salvaresso et Marie Valarga Adorno/ The Men who Carried the Letters. Agents of the Correspondence between Catherine Salvaresso and Maria Valarga Adorno*, p. 165-204

Studiul analizează corespondența dintre Ecaterina Salvaresso, soția domnului Alexandru al II-lea Mircea (1568-1577), mama lui Mihnea al II-lea Turcitul (1577-1583; 1584) și sora sa, Maria Adorno Valarga, stabilită la mănăstirea San Maffio de pe insula Murano. Studiul urmărește cercetarea rețelelor folosite de cele două surori pentru a-și transmite diverse informații, pentru a schimba daruri și pentru a trimite bani. Construite în principal pentru a asigura o călătorie sigură pentru această corespondență personală rețelele folosite de cele două surori implică negustori din Țara Românească, Ragusa /Dubrovnic, Veneția și Constantinopol. Aceștia s-au dovedit agenți de încredere, buni cunoscători ai drumurilor balcanice și ale limbilor vorbite în arealul pluri-lingvistic al Mediteranei răsăritene. Mesagerii implicați în aceste rețele de corespondență, membrii ai familiilor Gagliano, Lucari și Marini Poli, erau în același timp și indivizi bogați care reușiseră deja să-și dezvolte rețele personale, comerciale și politice puternice.

Studiul se bazează pe noi surse de arhivă și deschide noi abordări metodologice. Principalul obiectiv fiind acela de a (re)analiza ipoteze de lucru tradiționale și de a le corecta sau completa atunci când sursele permit acest lucru. Ținând cont de toate acestea prezentul studiu discută diferite aspecte sociale, politice, comerciale și personale reprezentative pentru interacțiunile umane care au loc în spațiul ce mărginește Mediterana răsăriteană.

*

This paper analyses the correspondence between Catherine Salvaresso, wife of the Wallachian prince Alexandru II Mircea (1568 -1577) and mother of Mihnea II Turcitul (prince of Wallachia between 1577-1583; 1584) and her sister Maria Adorno Valarga established at the monastery San Maffio on Murano Island. The paper emphasises the networks used by the two sisters in order to communicate, to exchange gifts or to send money. Developed mostly to provide a safety journey for this personal correspondence the networks reconstructed in this study involve merchants from Wallachia, Ragusa/Dubrovnik, Venice and Constantinople. They proved to be trustworthy individuals, good connoisseurs of the Balkan roads and of the languages spoken in this pluri-linguistic space of the Eastern Mediterranean. The messengers of this network of correspondence, members of the families Gagliano, Lucari and Marini Poli, were also influent and rich individuals that managed during their life style to develop strong personal commercial and political networks.

This study is based on new archival materials and challenges new methodologic approaches. The main goal of the paper is to (re)analyse traditional working hypothesis and to correct or complete them where the new sources allowed. Within this framework the paper discusses different aspects of the social, political, commercial and personal encounters across the lands limiting Eastern Mediterranean.

Mihai-Bogdan ATANASIU, *The boyars who signed the Oath of Allegiance on 12 october 1777. Prosopographical notes / Les boyards qui ont signé le serment de fidélité du 12 octobre 1777. Notes prosopographiques*, p. 205-220

În 1902, la Cernăuți, Johann Polek publica o listă lungă a persoanelor care la 12 octombrie 1777 semnaseră jurământul de credință față de împărăteasa Maria Theresia și de coregentul ei Iosif al II-lea. Printre aceștia se numărau numeroși moldoveni care intraseră în rândurile nobilimii austriece, și anume 26 de boieri, 92 de mazili, 109 de ruțași și 142 de șlehtici. Prin urmare, în opinia mea, la scurt timp după anexarea Bucovinei de către Imperiul Habsburgic, stările nobiliare bucovinene au reafirmat, prin reprezentanții săi, dorința de a se implica în problemele politice și administrative ale noii provincii, în conformitate cu privilegiile și poziția lor economică. Folosind instrumentele metodologice puse la dispoziție de științele istorice auxiliare, în special genealogia și prosopografia, am identificat în acest studiu, pe baza surselor documentare, boierii semnatari ai jurământului din 1777. Când a fost posibil,

am încercat să reconstitui viața și activitatea celor 26 de boieri semnatari: vornic Anghelachi, Vasile Balș, Toader Flondor, Ioan Flondor, Ioan [Ilie] Herescu, Toader Herescu, Leon Imbault, Ioan Costin, Ioan Calmuțchi senior, Ioan Calmuțchi junior, Nicolae Gafencu, Vasile Flondor, Ruxandra Știrbătoaie, Ilie Flondor, Ilie Cârstea, Ianache Codrescu, Iacob Logoteti, Ioan Mitescu, Ioan Strâșca, Vasile Strâșca, Mihalache Giurgiuvan, Dumitrașcu Turc, Simion, Peter Nașcu Gafen, Vasile Herescu, și Maria Bălșoia. Obiectivul principal al acestui demers științific a fost reconstituirea profilului politic, social și cultural al persoanelor pentru care autoritățile de ocupație au recunoscut cel mai important rang nobiliar al noii provincii.

*

În Cernăuți în 1902, Johann Polek published a long list of the persons who – on 12 October 1777 – signed the oath of allegiance to Empress Maria Theresia and her co-regent Joseph II. Among them were numerous Moldavians who had joined the Austrian nobility ranks, i.e., 26 *boyars*, 92 *mazili*, 109 *ruptași*, and 142 *șleahțici*. Hence, in my opinion, shortly after Bucovina's annexation by the Habsburg Empire, the Bucovinian nobiliary estates reasserted, through its representatives, the desire to be involved in the political and administrative matters of the new province, in conformity with their privileges and economic position. By using the methodological tools made available by the auxiliary historical sciences, particularly genealogy and prosopography, in this study, I identified them (based on documentary sources). I even reconstructed, when it was possible, the life and activity of the 26 boyars who signed the 1777 document: vornic Anghelachi, Vasile Balș, Toader Flondor, Ioan Flondor, Ioan [Ilie] Herescu, Toader Herescu, Leon Imbault, Ioan Costin, Ioan Calmuțchi senior, Ioan Calmuțchi junior, Nicolae Gafencu, Vasile Flondor, Ruxandra Știrbătoaie, Ilie Flondor, Ilie Cârstea, Ianache Codrescu, Iacob Logoteti, Ioan Mitescu, Ioan Strâșca, Vasile Strâșca, Mihalache Giurgiuvan, Dumitrașcu Gafencu, Peter Nagni, Simion Turcul, Vasile Herescu, and Maria Bălșoia. The main objective of this scientific endeavour was to reconstruct the political, social, and cultural profile of the persons for whom the occupation authorities recognised the most significant nobiliary rank of the new province.

Mariana LAZĂR, *Dispoziții succesoriale în testamentele unor boieri Filipești din secolul al XVIII-lea / Dispositions successorales dans les testaments de quelques boyards de la famille Filipescu du XVIIIe siècle / Succession Provisions in the Last Wills of some of the Filipești Noblemen throughout the 18th century*, p. 221-240

Orice bun creștin avea datoria de a-și întocmi testamentul înainte de a trece „în lumea de dincolo”, în sensul reglementării cât mai juste a aspectelor succesoriale, în special a celor referitoare la distribuirea averii. În acest studiu prezentăm modalitatea în care și-au orânduit succesiunea averii prin testamentele lor doi boieri din familia Filipescu, marele clucer Grigore și fiul său, marele ban Pană, care au trăit secolul al XVIII-lea. În 1736, deși nu era bătrân, dar „ajungând la vreme de slăbiciune și temându-mă de moarte”, Grigore Filipescu își întocmea diata. Principalii moștenitori erau soția, Ilinca, pe care o desemna „stăpână a casei” pe timpul vieții, cei doi fii, Radu și Pană, și fiica cea mică, Marica, pe care nu apucase să o căsătorească și înzestreze. Către finalul secolului XVIII își redacta testamentul și fiul său, Pană, după o viață împlinită și cu o carieră dregătorească importantă, ajungând să ocupe cea mai mare funcție în divanul domnesc, cea de mare ban. În condițiile în care nu-i mai trăia soția, Ana Câmpineanu, moștenitorii săi erau cei doi fii, Nicolae și Constantin, ajunși și ei mari dregători.

Moșiile pe care cei doi le transmiteau urmașilor proveneau cu precădere din moștenire, de la părinți și bunici, și mai puțin din cumpărăturile făcute de ei. În ambele testamente un anumit paragraf era rezervat datoriiilor însemnate pe care le aveau de restituit, indicând modalitățile în care urmau să fie achitate. În final, amândoi alocau o parte din avere pentru slujbele de pomenire, în vederea iertării păcatelor și mântuirii sufletelor lor.

*

Tout bon chrétien avait le devoir de rédiger son testament avant de passer « *au-delà* » et de régler le plus équitablement possible les aspects patrimoniaux, en particulier ceux relatifs à la répartition de ses biens. Dans cette étude, nous présentons la manière dont deux membres de la famille Filipescu, qui ont vécu au XVIIIe siècle, le grand *clucer* Grigore et son fils, le grand *ban* Pană, ont réglé la succession de leur fortune par testaments. En 1736, bien qu'il ne fût pas vieux, mais

« arrivant au moment de la faiblesse et craignant la mort », le grand clucer Grigore Filipescu élaborait son testament. Les principaux héritiers étaient sa femme, Ilinca, qu'il désigna comme « patronne de la maison » au cours de sa vie, les deux fils, Radu et Pană, et la plus jeune fille, Marica, qu'il n'avait pas eu l'occasion de l'épouser et de la doter. À la fin du XVIIIe siècle, son fils, Pană, rédigeait aussi son testament, après une vie bien remplie et une carrière importante, acquérant la plus haute position dans le divan princier, celle de grand *ban*. Étant donné que sa femme, Ana Câmpineanu, ne vivait plus, ses héritiers étaient les deux fils, Nicolae et Constantin, qui, à leur tour, occupaient d'importantes charges publiques.

Les biens que les deux ont transmis à leurs descendants provenaient principalement de l'héritage, des parents et des grands-parents, et moins des achats qu'ils ont faits. Dans les deux testaments, un certain paragraphe était réservé aux dettes importantes qu'ils devaient rembourser, indiquant les modalités de paiement. En fin de compte, ils ont tous deux alloué une partie de leur fortune pour des services commémoratifs, afin de pardonner leurs péchés et de sauver leurs âmes.

Gheorghe LAZĂR, *O adopție, un testament și o dispută familială la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Cazul surorilor Bălăceanu / Une adoption, un testament et un différend familial à la fin du XVIIIe siècle. Le cas des sœurs Balaceanu / An Adoption, a Testament and a Family Dispute at the end of the 18th century. The Case Study of the Bălăceanu Sisters*, p. 241-282

În vara anului 1798 Elena Bălăceanu, descendentă a uneia dintre cele mai importante familii boierești din Țara Românească, adresa divanului și domnului o jalbă prin care cerea anularea parțială a testamentului întocmit de sora ei, Maria, în luna aprilie a anului 1797. Pentru o mai bună înțelegere a situației, într-o primă fază autorul a reconstituit viața destul de aventuroasă a acestor descendente ale familiei Bălăceanu - cunoscute în epocă cu porecla de „contesele” și „nemțoaicele”, urmare a îndelungatului lor exil în teritoriile controlate de Imperiul Habsburgic -, iar mai apoi analizează evoluția demersului juridic inițiat de Elena. Din datele oferite de documentele elaborate în urma acestei anchete, reiese că Elena cerea atât recunoașterea dreptului de a-și desemna ca moștenitor o rudă îndepărtată, „nepotul” Constantin Bălăceanu, cât și anularea prevederilor testamentare prin care anumite părți din patrimoniul funciar al familiei erau oferite lui Petre – adus de mic copil din Transilvania de sora ei și înfiat de aceasta cu puțin timp înainte de moarte – și bisericii ridicată de un arendaș pe moșia familiei de la Șintești. Având în vedere implicațiile de ordin juridic, domnul poruncește cercetarea și judecarea plângerii de către boierii divanului care, invocând constatările unei comisii speciale de anchetă, recomandau domnului să dea câștig de cauză demersului Elenei Bălăceanu. Omiterea evidentă a unor documente – scrisoarea Mariei Bălăceanu prin care aducea la cunoștința mitropolitului țării înfierea lui Petre -, „absența” înaltului ierarh în derularea anchetei, precum și însemnarea Elenei Bălăceanu prin care recunoștea că la originea demersului ei s-au aflat „sfaturile” lui Constantin Bălăceanu, în opinia autorului constituie tot atâtea dovezi ale faptului că și în această dispută se poate vorbi de o „ajustare” a normelor juridice. În anexa documentară ce însoțește studiul, sunt publicate documentele cele mai reprezentative ale dosarului.

*

Dans l'été de l'année 1798, Elena Bălăceanu, descendante de l'une des plus importantes familles de boyards de Valachie, adresse au *divan* et au prince du pays une requête par laquelle elle demandait l'annulation partielle du testament rédigé en avril 1797 par sa sœur Maria. Pour mieux comprendre la situation l'auteur après avoir reconstitué la vie plutôt aventureuse de ces descendants de la famille Bălăceanu – connue à l'époque sous le surnom de « comtesses » et d'« Allemandes », à la suite de leur long exil en Transylvanie et à Vienne –, analyse le devenir de la démarche juridique initiée par Elena. À partir des données des documents produits à la suite de cette enquête, il ressort qu'Elena a sollicité tant la reconnaissance de son droit de désigner comme héritier un parent éloigné, le « neveu » Constantin Bălăceanu, que l'annulation des dispositions testamentaires par lesquelles certaines parties du patrimoine foncier de la famille ont été cédées à Petre – amené dès son plus jeune âge de Transylvanie par sa sœur qui l'a adopté peu de temps avant sa mort – ainsi qu'à l'église érigée par un fermier sur le domaine familial de Șintești. Compte tenu des implications juridiques, le prince du pays ordonne une investigation et le jugement de la requête par les boyards du divan qui, invoquant les conclusions d'une commission d'enquête spéciale, ont lui ont recommandé de donner gain de cause à Elena Bălăceanu.

L'omission évidente de certains documents – la lettre de Maria Bălăceanu par laquelle elle informait le métropolitain du pays de l'adoption de Petre –, «l'absence» du haut hiérarque dans l'enquête, ainsi que l'attestation d'Elena Bălăceanu (août 1801) dans laquelle elle reconnaissait que les «conseils» de son neveu Constantin Bălăceanu étaient à l'origine de ses démarches, constituent dans l'opinion de l'auteur autant de preuves que dans ce litige on peut parler d'un «ajustement» des normes juridiques. Les documents les plus représentatifs du dossier sont publiés dans l'annexe documentaire qui accompagne l'étude.

Elena BEDREAG, *Testamente din Moldova veacului al XVIII-lea: autoritatea și vulnerabilitatea femeii / Les testaments de la Moldavie du XVIIIe siècle : l'autorité et la vulnérabilité de la femme/ Wills from eighteenth-century Moldavia: Women's Authority and Vulnerability*, p. 283-304

Într-o lume a bărbaților, femeile erau, în perioada medievală și premodernă, în Moldova, protejate într-o oarecare măsură de litera pravilei cât și de dreptul nescris (cutumă): veneau la moștenire cu drepturi egale cu frații lor, vindeau, cumpărau, deveneau cap de familie în cazul morții soțului, puteau cere carte de despărțenie și-și recuperau patrimoniul (zestrea) adus în familia soțului dacă separarea era din vina acestuia. Cu toate acestea, o parte însemnată din documentele acelor vremuri arată că raportul dintre bărbat și femeie era unul de subordonare și inferioritate. În multe situații, bărbatul era cel care decidea și impunea condiții. În acest context, studiul de față analizează o serie de cazuri și situații prin care se dorește reconstituirea statutului social al femeii, dacă și în ce situații acțiunile ei erau limitate. Analizând informațiile oferite de testamentele unor văduve (Anița Ruset, Maria Capșa, Ilinca Palade), scopul acestei cercetări este să arate modul în care femeile acționează în această lume masculină.

*

In a male-dominated world as it was the situation in Moldavia (but also in Wallachia) in Early Modern Age, the women had already same protection regarding their rights, according the codes of law, as well as the custom: they (the women) were able to inherit land, to sell it or buy it, to ask for divorce, or to become the head of the family (when their spouses died). However, a large number of documents shows that the relationship between man and woman (husband and wife) was one of subordination and inferiority. In most cases the husband dictated the course of actions and imposed his own terms. In this particular context, the present research intends to analyse some cases and situations in order to underline women social position, if and how their actions were or were not limited. Relying on some widows' testaments (Anița Ruset, Maria Capșa, Ilinca Palade), the purpose of the present research is to see the way women act in this masculine context.

Andrei PIPPIDI, *Mărturii din arhivele Florentine / Témoignages des archives Florentines / Sources from the Florentine Archives*, p. 305-322

Acest studiu, ce are la bază o comunicare susținută la Institutul Sever Zotta din Iași în toamna anului 2003, creionează o imagine de ansamblu a surselor privitoare la istoria țărilor române păstrate în arhivele florentine. Pe urmele lui N. Iorga, autorul completează corpusul de surse deja cunoscute cu un număr impresionant de noi mărturii, care acoperă perioada de la sfârșitul secolului al XIV-lea până la mijlocul celui de-al XVII-lea. Dintre izvoarele acum aduse la lumină, printre cele mai spectaculoase se numără o biografie a lui Pippo Spano, scrisorile unor negustori florentini (în special cea din 1564 trimisă de Antonio Pandolfi lui Pietro Machiavelli), câteva scrieri ale unor comandanți militari florentini implicați în afacerile transilvănene, de la Castaldo la Bernardo de Aldana, precum și numeroase rapoarte ale informatorilor florentini, care acoperă o mare varietate de subiecte (de la proiectele matrimoniale ale lui Sigismund Báthory și planurile anti-otomane până la istoria antică a regiunii). Pe lângă miezul său istoric, comunicarea constituie și o mărturie istoriografică importantă, printre rândurile ei răzbătând controversele aprinse purtate în lumea academică românească la începutul anilor 2000.

*

This previously unpublished paper given at the Sever Zotta Institute from Iași in the autumn of 2003 is an overview of the Romanian-related sources extant in the Florentine archives. Following on the footsteps of N. Iorga, the author adds a significant amount of new material to the already-known corpus of sources. The archival research starts in the fourteenth century and ends in the mid-seventeenth one. Among the newly-discovered sources the most spectacular are a biography of Pippo Spano, some Florentine merchants' letters (especially the 1564 letter sent by Antonio Pandolfi to Pietro Machiavelli), several writings of the Florentine-born military commanders involved in the Transylvanian affairs, from Castaldo to Bernardo de Aldana, and more than a handful of Florentine informants' reports on a variety of subjects (i.e. Sigismund Báthory's matrimonial projects, anti-Ottoman plans or the ancient history of the region). In addition to its historical substance, the paper also provides a historiographical testimony, as it echoes the fiery controversies of the day within the Romanian academia.

Norbert C. TÓTH, *A noble meeting in Torda in the 1410s. When and Why? / L'assemblée des nobles à Torda environ 1410. Quand et pourquoi ?*, p. 323-338

Studiul de față pleacă de la întrebarea când și ce evenimente istorice ar fi putut conduce la scrisoarea trimisă din Turda de István Upori, episcopul Transilvaniei, de Miklós Csáki, voievodul Transilvaniei și de Mihály Nádas(di), contele secuilor (*comes Siculorum*), datată în ziua cea a urmat Duminicii Orbului, fără însă a fi precizat anul. În această scrisoare, cei trei conducători i-au informat pe sașii ardeleni că, după o adunare la Turda a nobililor transilvăneni, au decis să mobilizeze o parte a nobilimii și țărănimii. Totodată scrisoare le cerea sașilor să se înarmeze la rândul lor și să se pregătească pentru serviciul datorat regelui. După dregătoriile celor trei, scrisoarea este datată în intervalul de cinci ani dintre 1415 și 1419. Studiul propune însă o restrângere a datării, expunând argumentele pentru care adunarea nobiliară din Turda a fost convocată la mijlocul lunii martie 1416, prin urmare scrisoarea a fost trimisă sașilor la 23 martie 1416.

*

The study is concerned with the question of when and what historical events could have led to the letter written by István Upori, the bishop of Transylvania, Miklós Csáki, the voivode of Transylvania and Mihály Nádas(di), the count of the Székelys (*comes Siculorum*), in Torda (Turda, ROM), on the Monday following Oculi Sunday in a certain year. In this letter, the three leaders informed the Transylvanian Saxons that, after a meeting with the Transylvanian nobles in Torda, they had decided to mobilise part of the nobility and peasantry, and that they too should arm themselves and prepare for the king's service. According to the dignity of the letter-writers, the source could have been written in the five years between 1415 and 1419, but a more precise dating of the letter was possible for the reasons explained in detail in the study: the meeting in the town of Torda was called in mid-March 1416 and the decisions taken there were written to the Saxons on 23 March 1416.

Petronel ZAHARIUC, *Zece documente slavo-române (1554-1587) din arhiva mănăstirii Vatoped de la Muntele Athos privitoare la istoria Moldovei / Dix documents slavo-roumaine (1554-1587) de l'archive du monastère Vatopédi du Mont Athos sur l'histoire de la Moldavie / Ten Slavonic charters regarding the history of Moldavia (1554-1587) preserved in the archive of the Vatopedi Monastery, Mount Athos*, p. 339-376

Articolul analizează zece documente din a doua jumătate a secolului al XVI-lea (1554-1587), păstrate în arhiva mănăstirii Vatoped de la Muntele Athos, privitoare la istoria Moldovei, cu care se completează volumele VI, VII și VIII din colecția DRH, seria A, Moldova. Documentele au făcut parte din arhiva mănăstirii Golia din Iași, metoc al mănăstirii Vatoped, și au emis de domnii Moldovei: Alexandru Lăpușeanul (2), Ion vodă cel Cumplit (1), Petru Șchiopul (6) și Iancu Sasul (1). Toate documentele sunt originale slavo-române, iar dintre ele doar două au fost editate sub formă de rezumate și alte două au fost excerptate în alte documente de epocă. În ceea ce privește conținutul, aceste documente sunt privitoare la istoria unor sate din Moldova (Spineni, Costucani și Liești, Mihnești, Radomirești și Movileni) și la istoria unor familii boierești: Golia, Arbure și Corpaci. De asemenea,

documentele aduc informații despre viața unor femei, cu rol important în istoria Moldovei din cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea și de la începutul secolului al XVII-lea: cneaghina Ana, soția marelui logofăt Ioan Golăi, și cneaghina Agafia, sluga lui Alexandru vodă Lăpușneanul, numită în chip neobișnuit, dar ca expresie a însemnătății muncii sale, „mare cneaghină”.

*

This study comprises a critical analysis and edition of ten charters preserved in the archive of the Vatopedi Monastery from Mount Athos. The charters, dating from the second half of the 16th century (1554-1587), originate from the archive of the Golia Monastery in Iasi, a metochion of the Vatopedi Monastery. These charters are to supplement the well-known DRH-A series of medieval Moldavian documents. The ten charters were issued by the following lords of Moldavia: Alexander Lăpușneanul (2), John the Terrible (1), Peter the Lamé (6) and Iancu the Saxon (1). Only two of these charters were previously known to scholars, but only as regesta, while another two were summarized in later documents. The ten charters are referring to the Moldavian villages of Spineni, Costucani, Liești, Mihnești, Radomirești and Movileni and to the noble families of Golia, Arbure and Corpaci. The charters provide a new insight into the lives of two noblewomen that played an important role in the history of Moldavia, in the second half of the 16th century and at the beginning of the 17th: Ana, the wife of the great logothete Ioan Golăi, and Agafia, the servant of Alexander Lăpușneanul, unusually named “great cneaghina” as a recognition of her role.

Nagy Pienaru, *Un călător otoman din veacul al XVIII-lea: Nu'man Efendi / Un voyageur ottoman du XVIIIe siècle: Nu'man Efendi / An 18th century Ottoman traveller: Nu'man Efendi*, p. 377-405

Studiul de față cuprinde o traducere adnotată, însoțită de o introducere biografică, a relatării unui dregător otoman, membru al comisiei de frontieră otomano-habsburgică, instituită după pacea de la Belgrad. După o carieră impresionantă de muftiu și judecător, începută la Tabriz și continuată la Caffa, Nu'man Efendi a fost însărcinat să participe la delimitarea hotarului pe Dunăre. Cu acest prilej a întreprins o lungă călătorie, de un an și jumătate, în regiune. Una dintre problemele cele mai complicate ale comisiei de frontieră a fost stabilirea stăpânirii asupra numeroaselor insule dunărene, aflate între Ada-Kaleh și Belgrad. Relatarea călătoriei lui Nu'man Efendi prin Banat, Transilvania și Țara Românească în perioada 1739-1741 este inclusă în *Măsuri chibzuite*, lucrare păstrată în două manuscrise, aflate la Viena și Istanbul. Textul, cu un pronunțat caracter oral, surprinde discuțiile purtate de membrii comisiei, fiind o justificare autobiografică a lui Nu'man Efendi și, totodată, o critică explicită a superiorului său, Hacı Mehmed. Textul privitor la țările române, semnalat în trecut de Aurel Decei și de Tasin Gemil, este acum tradus pentru prima oară, după ediția realizată de Ali Ibrahim Savaş.

*

The present study comprises an annotated translation of a travel account authored by an Ottoman dignitary involved in the Ottoman-Habsburg border commission established after the peace of Belgrade. Nu'man Efendi, whose brief biography is sketched in the introduction, had an impressive career as a mufti and a judge, which began in Tabriz and continued in Caffa. After being appointed in the Ottoman-Habsburg border commission, Nu'man Efendi undertook a long journey in the frontier region. One of the main challenges the commission had faced was to delineate the frontier across the numerous Danube islands in-between Ada-Kaleh and Belgrade. Nu'man Efendi's travel account through Banat, Transylvania and Wallachia, from 1739 to 1741, is part of one of his larger works, entitled *Thoughtful Measures*, preserved in only two manuscripts, in Vienna and Istanbul. The orally embedded text focuses on the discussions of the commission members, providing an autobiographical justification of Nu'man Efendi and, at the same time, an explicit criticism of his superior, Hacı Mehmed. The text regarding the Romanian lands, previously mentioned by Aurel Decei and Tasin Gemil, is now translated for the first time, using the edition by Ali Ibrahim Savaş.

Mihai MÎRZA, *De veghe la hotarul țării: schitul Lapoș de pe moșia răzeșilor din Dărmănești (ținutul Bacău, 1734-1860)/ Surveiller à la frontière du pays: l'ermitage de Lapoș sur le domaine des paysans de Dărmănești (départ. de Bacău, 1734-1860)/ On Watch at the Realm's Border: the Lapoș Cloister on the Yeomen's Estate from Dărmănești (Bacău County, 1734-1860)*, p. 407-439

Fost un schit al episcopiei Romanului, Lapoșul a fost întemeiat pe moșia răzeșilor din Dărmănești, din ținutul Bacău, de monahul Ioil. Un schit omonim a existat și în Țara Românească, în episcopia Buzăului. Data întemeierii poate fi plasată în perioada 1734-1736, când ctitorul și ucenicii lui au zidit biserica de lemn cu hramul Sfintei Treimi. Înzestrarea schitului cu toate cele necesare bunei sale funcționări s-a făcut în timp, în special grație eforturilor primilor doi egumeni și a episcopului Ioanichie al Romanului. Acesta din urmă a preluat schitul în grija Episcopiei și s-a implicat în actul de înzestrare a lui cu moșii din satele Dărmănești, Vermești și Stănești. Privilegiile date schitului de domnia Moldovei Matei Ghica și fratele acestuia, Scarlat, i se datorează, probabil, tot lui. În primele decenii ale secolului al XIX-lea schitul a cunoscut o oarecare înflorire, fără însă a-și depăși condiția de așezământ monastic pauper, reușind să-și facă o biserică piatră pe la 1815, prin strădania ieromonahului Mihail Erschi. Din cauză că a fost zidită greșit, într-un loc umbros cu teren moale, biserica nu a rezistat mai mult de câteva decenii. Desființarea schitului s-a produs în contextul secularizării, într-un moment în care era biserica era parțial avariata, parțial incendiată, averea schitului era pierdută și călugării plecaseră. Astăzi există intenția reactivării fostului schit, ale cărui odoare, parțial, încă se mai păstrează la câteva biserici de parohie de pe Valea Troțușului.

*

Formerly a cloister of the bishopric of Roman, Lapoș was founded on the yeomen's estate from Dărmănești, in the Bacău county, by the monk Ioil. A cloister by the same name also existed in the neighbouring Wallachia, in the bishopric of Buzău. Its foundation date is placed in between 1734-1736, when the founder, along with his disciples, built a wooden church dedicated to the Holy Trinity. The cloister's endowment was gradual, over time, and was especially due to the endeavours of its first two abbots and to the support given by the bishop of Roman, Ioanichie. The latter placed the cloister under the guardianship of the bishopric and was directly involved in the donation of several estates from the villages of Dărmănești, Vermești and Stănești. Most likely, the same bishop interceded on the cloister's behalf for the charter privileges given by the ruling lords of Moldavia, Matei Ghica and his brother, Scarlat. Throughout the first decades of the 19th century, the cloister prospered and a stone church was built around 1815 due the hieromonk Mihail Erschi' efforts. Nonetheless, the cloister's overall status continued to be that of a rather impoverished monastic community. Due to the unsuitable building ground, a shady place with spongy soil, the church started to crumble in a few decades. The dissolution of the cloister occurred in the larger context of the mid-19th century secularization. By that point, the church was damaged, partly burned, its endowment had been lost and its monks scattered. There is an initiative today to revive the former cloister, whose liturgical objects are preserved in a few parish churches from the Troțuș valley.